

The Spell of Language and the Social Domination of Assumptions: A Comparative Analysis of Wittgenstein's Language Games and Zerubbabel's Socio-Cognitive Axioms

Leila Ardebili ¹✉

1. Assistant Professor of Anthropology, Department of Science and Technology Studies, Institute of Cultural and Social Studies, Ministry of Education, Tehran, Iran E-mail: ardebili@iscs.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 23

September 2025

Received in revised
form 20 October
2025

Accepted 1 November
2025

Available online 3
December 2025

Keywords:

Language Games;
Social Taken-for-
Grantedness;
Foregrounding;
Backgrounding;
Zerubavel;
Markedness;
Wittgenstein.

ABSTRACT

Human understanding of the world is never immediate or neutral; rather, it is always mediated through language, cognitive frames, and socially embedded presuppositions. This article offers a comparative analysis of Ludwig Wittgenstein's theory of language games and Eviatar Zerubavel's concept of social-cognitive taken-for-grantedness in order to demonstrate how linguistic practices and epistemic defaults embedded in conceptual schemes shape, constrain, and often distort our perception of reality.

Employing a descriptive-analytical method and drawing on examples from the Persian language, the article examines the mechanisms through which linguistically constructed realities appear natural and self-evident. The findings indicate that naming, categorization, and the processes of marking and unmarking play a crucial role in producing "enchanted" perceptions of reality. Despite their methodological differences, Wittgenstein and Zerubavel converge on the view that human understanding is situated within regimes of linguistic and cognitive domination. The study further argues that foregrounding and backgrounding function as key critical strategies through which the domination of concepts may be rendered visible and challenged.

Cite this article:

© The Author(s).

Publisher: University of Lorestan.

Extended Abstract

Introduction

Human beings do not encounter reality as a raw, uninterpreted given. Rather, perception, understanding, and judgment are always mediated through language, cognitive schemas, and socially institutionalized presuppositions. What often appears “natural,” “obvious,” or “self-evident” is, upon closer inspection, the product of historically and socially situated mechanisms of meaning-making.

The primary objective of this article is to examine how language-based meaning systems exercise a subtle but pervasive form of domination over human understanding. By conducting a comparative analysis of Ludwig Wittgenstein’s concept of language games and Eviatar Zerubavel’s theory of social-cognitive taken-for-grantedness, the article seeks to demonstrate that both thinkers, despite operating within different intellectual traditions, converge on a shared concern: the enchantment of reality through linguistic and conceptual structures.

The study aims to clarify how such structures shape the limits of intelligibility, constrain critical reflection, and render contingent meanings as natural facts. At the same time, it explores the critical resources offered by both theorists for exposing and destabilizing these dominant frameworks.

Research Questions

This research is guided by the following questions:

How does Wittgenstein’s theory of language games conceptualize the relationship between language, meaning, and social practice?

What does Zerubavel mean by social-cognitive taken-for-grantedness, and how does it function in everyday cognition?

In what ways do language games and taken-for-granted assumptions contribute to the naturalization of socially constructed realities?

What linguistic and cognitive mechanisms—such as naming, categorization, and markedness—sustain these processes?

How do foregrounding and backgrounding operate as critical tools for unveiling and challenging conceptual domination?

Methodology

The article adopts a descriptive-analytical and comparative methodology. Rather than offering an empirical sociolinguistic study, it focuses on conceptual clarification and theoretical integration across philosophy of language and cognitive sociology.

The methodological approach consists of three main components:

Conceptual Analysis:

Key concepts in Wittgenstein’s later philosophy—particularly language games, forms of life, and rule-following—are analyzed to elucidate how meaning emerges from social use rather than from abstract definitions.

Sociological Interpretation:

Zerubavel's framework of social mindscapes, taken-for-grantedness, and cognitive boundaries is examined to reveal how societies discipline perception and interpretation.

Illustrative Linguistic Examples:

Selected examples from the Persian language are used to demonstrate how linguistic structures and conventions give rise to seemingly natural distinctions that are, in fact, socially constructed.

This comparative framework allows the article to move beyond disciplinary boundaries and to highlight shared epistemological concerns.

Findings

The findings of the study can be summarized in several interconnected points:

Language as a Site of Cognitive Domination

Both Wittgenstein and Zerubavel emphasize that language not only expresses thought but actively shapes what can be thought. Meaning is inseparable from socially sanctioned modes of use.

Naturalization of the Contingent

Linguistic conventions transform historically contingent concepts into apparently natural realities. Once stabilized, these concepts cease to appear as constructions.

Naming and Categorization

Acts of naming and categorization impose boundaries on reality, determining what counts as relevant, distinct, or abnormal. These acts often obscure alternative possibilities.

Markedness and Unmarkedness

Certain concepts function as "default" or unmarked categories, while others are marked as deviations. This asymmetry reinforces implicit hierarchies within language.

Convergence Despite Methodological Differences

Although Wittgenstein operates within philosophy and Zerubavel within sociology, both converge on the idea that cognition is socially regimented through linguistic practices.

Discussion

The comparative analysis reveals a shared critical posture in the works of Wittgenstein and Zerubavel toward what may be described as the tyranny of the obvious. For Wittgenstein, philosophical confusion arises when language bewilders the intellect by disguising its own grammatical conventions as features of reality. Philosophy, therefore, becomes a therapeutic activity aimed at disentangling such confusions.

Zerubavel, from a sociological perspective, extends this insight to the domain of everyday cognition. He shows how societies cultivate shared patterns of attention and inattention—what is noticed and what remains invisible. These patterns are not neutral but are maintained through socialization and institutional reinforcement.

Both thinkers identify foregrounding and backgrounding as crucial mechanisms. By foregrounding certain distinctions and relegating others to the background, language and culture create horizons of plausibility that guide perception while concealing their own arbitrariness.

This convergence suggests that philosophical and sociological critiques of language can mutually enrich one another, offering a more comprehensive account of how meaning structures exert power.

Conclusion

The article concludes that Wittgenstein's theory of language games and Zerubavel's concept of social-cognitive taken-for-grantedness provide complementary insights into the ways language structures human understanding. Both reveal how linguistic and cognitive frameworks enchant reality by rendering contingent meanings as natural and unquestionable.

At the same time, both approaches offer critical strategies for resistance. Through practices of clarification, foregrounding, and conceptual disruption, it becomes possible to expose the hidden presuppositions embedded in everyday language and to loosen the grip of conceptual domination.

In this sense, the comparative framework proposed in this article contributes to a broader project of intellectual emancipation: freeing thought from the unnoticed constraints imposed by language itself.

افسون زبان و سلطه اجتماعی مفروض‌ها: تحلیل تطبیقی بازی‌های زبانی ویتگنشتاین و بدیهی‌انگاری‌های اجتماعی-شناختی زروباول

لیلا اردبیلی ✉

۱. استادیار انسان‌شناسی گروه مطالعات علم و فناوری، مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت عتف، تهران، ایران

رایانامه: ardebili@iscs.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی، مقاله مروری،

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۹/۱۲

کلیدواژه‌ها:

بازی‌های زبانی،

بدیهی‌انگاری اجتماعی،

برجسته‌سازی،

پیش‌زمینه‌سازی،

زروباول،

نشان‌داری و بی‌نشانی،

ویتگنشتاین.

چکیده

فهم انسان از جهان هرگز بی‌واسطه و خنثی نبوده است، بلکه همواره از دل زبان، طرحواره‌ها و چارچوب‌های شناختی و پیش‌فرض‌های اجتماعی شکل گرفته است. این مقاله با نگاهی تطبیقی به نظریه لودویگ ویتگنشتاین، فیلسوف زبان، درباره بازی‌های زبانی و اویاتار زروباول، جامعه‌شناس شناختی، درباره بدیهی‌انگاری‌های اجتماعی-شناختی در تلاش است تا نشان دهد که چگونه بازی‌های زبانی و بدیهی‌انگاری‌های مستتر در مفاهیمی که ما در قالب واژگان از آنها برای درک جهان اطراف خود استفاده می‌کنیم موجب می‌شوند که ما از دریچه‌هایی جهان را فهم کنیم که نه تنها طبیعی و بدیهی نیستند بلکه گمراه‌کننده و افسونگرند. این مقاله با استفاده روش توصیفی-تحلیلی و با بررسی نمونه‌هایی از زبان فارسی به دنبال مطالعه سازوکارهایی است که موجب می‌شوند واقعیت‌های زبانی که محصول بازی‌های زبان هستند طبیعی و بدیهی جلوه دهند. یافته‌ها نشان می‌دهند که نام‌گذاری، مقوله‌بندی و نشان‌داری و بی‌نشانی از مهمترین این سازوکارها هستند و ویتگنشتاین و زروباول با وجود اختلاف‌های روشی، در این باور مشترک هستند که فهم انسان بواسطه این سازوکارها تحت سلطه و محاصره زبان و پیش‌فرض‌های آن قرار دارد و برجسته‌سازی و پیش‌زمینه‌سازی دو سازوکار مهم برای ایضاح و نقد پیش‌فرض‌هاست که از طریق آنها می‌توان از استبداد مفاهیم رهایی یافت.

استناد:

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

این پرسش بنیادین که «ما زبان را می‌سازیم یا زبان ما را شکل می‌دهد؟» از اوایل قرن بیستم به یکی از مسائل محوری در مباحث فلسفه زبان و نیز حوزه‌های مردم‌شناسی، روان‌شناسی شناختی و جامعه‌شناسی تبدیل شد. در نگاه نخست این پرسش ساده به نظر می‌رسد؛ زیرا جامعه‌پذیری فرد، به‌عنوان یک گویشور فعال فرهنگی، از نخستین سال‌های زندگی در بستر زبان آغاز می‌شود و شکل می‌گیرد. از این منظر، چنین می‌نماید که انسان‌ها سازندگان زبان‌اند، زیرا می‌توانند به‌دلخواه خود واژه بیافرینند، قواعد را تغییر دهند و در مواردی که زبان با واقعیت اجتماعی‌شان سازگار نباشد، آن را اصلاح کنند. این نگاه، زبان را محصول عاملیت انسان و گونه‌ای ابزار انعطاف‌پذیر برای بیان تجربیات می‌داند.

اما با نگاهی دقیق‌تر روشن می‌شود که خود این ابزار تا چه اندازه در شکل‌دهی به ساختارهای شناختی، شیوه‌های اندیشیدن و صورت‌بندی‌های تفکر و استدلال نقش دارد. به بیان دیگر، زبان نه تنها ابزار بیان تجربه است، بلکه دریچه‌ای است که جهان از خلال آن برای ما قابل رؤیت می‌شود و از همین روست که گفته می‌شود زبان خانه وجود و هستی ماست (Heidegger 1971) و برخی از فیلسوفان تحلیلی نیز بر این باورند که مرزهای اندیشه ما همان مرزهای زبان ماست (برای نمونه، ن. ک. Wittgenstein 1953). بنابراین، زبان تنها در سطح بیان فعال نیست، بلکه در سطح ادراک و تبیین نیز وارد عمل می‌شود. مرزهای اندیشیدن، امکان‌های استدلال و حتی تصور ما از جهان از پیش در ساختارهای زبانی نهفته است. از این منظر پرسش نخستین، از یک پرسش ساده به پرسشی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی بدل می‌شود: آیا ما درباره جهان سخن می‌گوییم، یا جهان از پیش در قالب‌های زبانی ما شکل گرفته است؟

در پاسخ به این پرسش، در فلسفه زبان دو رویکرد عمده وجود دارد. رویکرد نخست، که در آثار فیلسوفانی چون فرگه و راسل نمود بارز دارد، مبتنی بر این فرض است که زبان واجد ساختاری منطقی، شفاف و قابل تبدیل به صورت‌بندی‌های نمادین است. در این نگاه، معنا از طریق نوعی «مطابقت» میان گزاره‌ها و وضعیت امور در جهان تعیین می‌شود (Frege 1948؛ Russell 1905). بنابراین، صدق و کذب گزاره‌ها تابعی از انطباق آن با واقعیت بیرونی است و زبان وسیله‌ای برای بازنمایی ساختار جهان تلقی می‌شود. این رویکرد در مقام تحلیل با مشکلاتی مواجه است؛ برای مثال، گزاره‌هایی که درباره موجودات غیرواقعی، امور انتزاعی یا پدیده‌های فاقد مصداق بیرونی سخن می‌گویند، در این چارچوب تطابقی به‌راحتی قابل ارزیابی نیستند، زیرا نه مصداقی در جهان بیرون دارند و نه امور متناظری برای سنجش صدق و کذب وجود دارد (برای نمونه، ن. ک. Searle 1969).

از این رو، در برابر این رویکرد، نگاه دومی پدید آمد که معنا را نه در تطابق با جهان، بلکه در کاربرد زبان جست‌وجو می‌کرد. در این نگاه، آنچه به گزاره‌ها معنا می‌بخشد نه وجود یا عدم وجود مصداق خارجی، بلکه قواعد، بافت‌ها و بازی‌هایی است که گویشوران در آن مشارکت می‌کنند. ویتگنشتاین متأخر یکی از چهره‌های شاخص این دیدگاه است. او در رساله پژوهش‌های فلسفی (Philosophical investigations) استدلال می‌کند که «معنای واژه، کاربرد آن در زبان است» (Wittgenstein 1953, pp. 21-20). بدین ترتیب، زبان تنها مجموعه‌ای از نشانه‌های دلالت‌گر نیست، بلکه شبکه‌ای از «بازی‌های زبانی» (language games)

است که هر یک قواعد خاص خود را دارند. ویتگنشتاین نشان می‌دهد که فهم ما از جهان نه بر اساس بازنمایی دقیق واقعیت، بلکه از خلال قواعد زبانی‌ای شکل می‌گیرد که پیشاپیش در آن زندگی می‌کنیم. اینجاست که او از «افسون زبان» (The bewitchment of language) سخن می‌گوید؛ بدین معنا که شکل‌های ظاهری زبان می‌توانند ما را به این باور برسانند که واژه‌ها به موجوداتی مستقل و دارای ماهیتی ذاتی اشاره دارند، در حالی که واقعیت آن است که این «ماهیت»ها ساخته کاربردهای زبانی‌اند، نه ویژگی‌های جهان خارج (Hacker 2005).

مسئله اصلی پژوهش حاضر از دل رویارویی میان این دو دیدگاه سربرمی‌آورد: اگر معنا در کاربرد شکل می‌گیرد و اگر قواعد زبانی ساختار تجربه و ادراک ما را تعیین می‌کنند یا بر آن تأثیر می‌گذارند، پس می‌توان گفت که زبان صرفاً ابزاری برای بیان نیست، بلکه نقشی سازنده در شکل‌گیری جهان ذهنی انسان دارد. حال پرسش بنیادین اینجاست که آیا انسان در ساخت زبان فاعل مختار است، یا خود درون ساختارهایی زبانی که پیش از او وجود داشته و صورت‌های اندیشیدنش را تعیین می‌کنند، گرفتار آمده است؟ این مسئله‌ای است که تحلیل آن نیازمند بررسی دقیق‌تر سازوکارهای زبانی به خصوص از منظر اجتماعی است، آنچه در این پژوهش برآیند آن را با توجه به یافته‌های جدید علوم شناختی بررسی کنیم، علمی که در چند دهه اخیر به دلیل بررسی سازوکارهای ذهنی به زبان و ارتباط آن با فرایندهای شناختی و اندیشگانی به جد پرداخته‌اند.

از سوی دیگر، مسئله پژوهش حاضر زمانی پیچیده‌تر و چندلایه‌تر می‌شود که دیدگاه‌های جامعه‌شناسی شناختی نیز به آن اضافه شود. اویاتار زرابول (Eviatar Zerubavel)، که یکی از مهم‌ترین چهره‌های این حوزه است، نشان می‌دهد که نظام‌های مفهومی انسان نه تنها محصول کاربردهای زبانی، بلکه محصول ساختارهای اجتماعی- فرهنگی هستند که به صورت تاریخی تثبیت شده و سپس «طبیعی» جلوه‌گر می‌شوند (برای نمونه ن.ک. ۱۴۰۱/۲۰۱۸، Zerubavel 1991). از نظر او، فهم ما از جهان از طریق «طرحواره‌های شناختی» (cognitive schema) سامان می‌یابد؛ چارچوب‌هایی که تعیین می‌کنند چه چیز قابل دیدن و چه چیز نامرئی، چه چیز مهم و چه چیز بی‌اهمیت، و چه مقوله‌بندی‌هایی معتبر و چه مقوله‌بندی‌هایی بی‌اعتبارند.

زرابول استدلال می‌کند که سازوکارهای زبانی مانند، نشان‌داری (markedness) و بی‌نشانی (unmarkedness)، نام‌گذاری (naming) و مقوله‌بندی (categorization) از بنیادی‌ترین سازوکارهای شناخت انسانی‌اند که ذهن از طریق آنها جهان را قابل ادراک می‌کند. اما قدرت اصلی این سازوکارها در آن است که اجتماعی- فرهنگی و تاریخی‌اند نه منطبق با واقعیت‌های جهان بیرون، از این رو ساختگی و ابداعی‌اند و از همه مهمتر این سازوکارها پس از تثبیت در جهان زبانی و اجتماعی گویشوران «نامرئی» می‌شوند و افراد دیگر قادر به مشاهده تاریخی‌بودن و ساختگی‌بودن آنها نیستند. از این رو، بسیاری از مفاهیمی که بدیهی، طبیعی یا جهان‌شمول به نظر می‌رسند- در واقع محصول فرایندهای اجتماعی‌اند نه ضرورت‌های طبیعی (Zerubavel 2018) و این همان فرایندی است که زرابول آن را «بدیهی‌انگاری» (taken-for-grantedness) می‌نامد.

در این مقاله تلاش داریم تا نشان دهیم که بررسی تطبیقی و پیوند میان «بازی‌های زبانی» در ویتگنشتاین و «بدیهی‌انگاری اجتماعی» در زرابول نه تنها ممکن، بلکه برای فهم سازوکارهایی که موجب افسون زبان می‌شوند ضروری است. ویتگنشتاین نشان می‌دهد که زبان چگونه می‌تواند مفاهیم را از زمینه واقعی‌شان جدا کرده و به صورت موجودیت‌های ثابت جلوه دهد، در حالی که زرابول نشان می‌دهد جامعه چگونه مفاهیم را از طریق سازوکارهای مختلفی مانند نشان‌داری و بی‌نشانی در زبان تثبیت و

طبیعی‌سازی می‌کند. هر دو اندیشمند نشان می‌دهند که انسان پیش از آنکه خود تصمیم بگیرد چگونه بیندیشد، درون شبکه‌ای از قواعد زبانی و چارچوب‌های اجتماعی قرار گرفته است که الگوهای اندیشیدن او را محدود می‌کنند. از این رو، مسئله اصلی پژوهش را می‌توان چنین صورت‌بندی کرد: اگر زبان در سطح فلسفی و ساختارهای اجتماعی در سطح شناختی فهم ما از جهان را صورت‌بندی می‌کنند، آنگاه «مفاهیم» چگونه شکل می‌گیرند، از واقعیت فاصله می‌گیرند، تثبیت می‌شوند، و در نهایت فهم ما را به افسون خود درمی‌آورند به نحوی که ما آنها را بازنمایانگر واقعیت بیرون تصور می‌کنیم؟ و انسان تا چه اندازه قادر است از افسون‌های زبانی و بدیهی‌انگارهای اجتماعی نهفته در تجربه خود فاصله بگیرد و آنها را نقد کند؟ طرح این پرسش‌ها نه تنها برای فهم زبان و معنا ضروری است، بلکه برای تحلیل پدیده‌هایی چون ساخت هویت، شکل‌گیری تفکر جمعی، بر ساخت امر اجتماعی و تمایز میان امر تجربی و امر مفهومی نیز اهمیت بنیادین دارد.

۱- ملاحظات نظری

ویتگنشتاین درباره زبان و نقش آن دو نظریه متفاوت دارد و این تفاوت به قدری است که در ادبیات فلسفی، ویتگنشتاین را با تعبیر متقدم و متأخر معرفی می‌کنند، البته این اختلاف محدود به نظرات او درباره ماهیت و نقش زبان نیست و تحول نظرات او در سایر مسائل فلسفی را نیز شامل می‌شود. ویتگنشتاین متقدم که در باب زبان رساله منطقی-فلسفی (Tractatus Logico-Philosophicus) را می‌نویسد معتقد است (به نقل از Hacker 2004) که زبان را می‌توان در قالب نظریه تصویری زبان (picture theory of language) صورت‌بندی کرد. بنا بر این نظریه، زبان شامل گزاره‌هاست و این گزاره‌ها را می‌توان با توجه به گزاره‌های اولیه (elementary propositions) تحلیل کرد. به بیان دیگر، صدق و کذب گزاره‌های زبانی تابعی از صدق و کذب گزاره‌های اولیه است که ترکیب‌هایی بی‌واسطه از نام‌هایی هستند که مستقیماً به اعیان (objects) ارجاع دارند. در این نظریه زبان تابع ارزش‌های (truth function) گزاره‌های اولیه است و از همین طریق نیز ساختار می‌یابد و کارکرد ذاتی آن توصیف و بازنمایی جهان است. از همین روست که مرز جهان آدمی از طریق مرز زبان او مشخص می‌شود (فن، ۱۳۸۱: ۳۸-۳۷).

اما ویتگنشتاین متأخر در مرحله دوم فکری خود، نظریه تصویری زبان را به طور کامل رد کرد و این دیدگاه ذات‌گرایانه به زبان را ناسازگار با واقعیت‌های زبانی موجود معرفی نمود. در واقع، ویتگنشتاین در این خوانش به واقعیت اجتماعی خود نزدیک شد و از نگاه جوهری به زبان که بتوان ماهیت آن را با استدلال صرفاً ذهنی مشخص نمود فاصله گرفت. ویتگنشتاین دوم معتقد بود که زبان کنشی انسانی است که در بافت اجتماعی شکل می‌گیرد و کارکرد علمی آن را می‌توان در متن زندگی جستجو کرد. نظریه‌ای که ویتگنشتاین برای توصیف این خوانش از زبان ارائه داد بازی‌های زبانی بود که براساس آن زبان پیکره‌ای از بازی‌های مختلف است و تصویرگری زبان از واقعیت تنها یکی از کارکردهای بی‌شمار آن است، و هر یک از این بازی‌های زبانی با یک شکل از زندگی (form of life) تداعی می‌شود.

به این ترتیب، در حالی که ویتگنشتاین متقدم نماینده نگاه مدرن، منطقی، ساختگرا و ذات‌باورانه به زبان است ویتگنشتاین متأخر با نظریه بازی‌های زبانی به نفی معنا به مثابه امری قطعی و انگاره ذات‌گرایی در زبان دست می‌زند و پیوند زدن زبان با شکل‌های زندگی نه تنها بر تنوع، زمینه‌مندی، چندمعنایی و نبود «حقیقت واحد» تأکید می‌کند بلکه بر اهمیت کاربرد و کنش‌گری زبان نیز صحنه می‌گذارد (ندرلو، ۱۳۹۰). ویتگنشتاین دوم معتقد است که فهم یک بازی زبانی مستلزم شرکت در شکل زندگی‌ای است که

آن بازی در بستر آن پدید می‌آید (1958) و از همین روست که زبان جدا از تاریخ، فرهنگ، جامعه و زمینه قابل فهم نیست و دقیقاً در همین‌جاست که می‌توان نظریه بازی‌های زبانی ویتگنشتاین را به جامعه‌شناسان شناختی که معتقد به موقعیت‌مند بودن ذهن و زبان هستند پیوند داد، آنچه این امکان را فراهم می‌کند تا خوانشی شناختی از نظریه بازی‌های زبانی ارائه دهیم. از سوی دیگر، نظریه بازی‌های زبانی به ما این امکان را می‌دهد تا دریابیم که چگونه زبان ما را فریب می‌دهد و ساختارهای نحوی - صرفی و معنایی موجبات بروز توهم درباره «ذات مفاهیم» را در گویشوران ایجاد می‌کند. به بیان دیگر، ما فکر می‌کنیم که مفاهیم ماهیتی ذاتی دارند و این توهم که از ساختار زبان ناشی می‌شود به هیچ‌وجه منطبق بر واقعیت جهان بیرون از زبان نیست و در واقع زبان کاربستی اجتماعی است نه دستگامی صرف برای بازنمایی واقعیت. امروزه علوم شناختی در مطالعه ذهن، به عنوان بستر اصلی زبان که مولد ساختارهای زبانی است، چنین ادعایی را درباره خود ذهن مطرح می‌کنند؛ اینکه ذهن نیز چونان زبان در دستگام نظری ویتگنشتاین دوم، تنها می‌تواند برساختی از واقعیت بیرون ارائه دهد نه اینکه آن را عیناً بازتاب دهد.

در همین راستا می‌توان گفت که ویتگنشتاین نه به دنبال کشف جوهر معنا، بلکه به دنبال نشان دادن «خطاهای زبانی» است که از تلقی ذات‌گرایانه زبان به وجود می‌آیند. یکی از مهم‌ترین نمودهای این خطاها آن چیزی است که خود ویتگنشتاین آن را «افسون زبان» می‌نامد: یعنی وضعیتی که در آن، شکل‌های نحوی و ظاهری زبان ما را می‌فریبند و واهمه وجود «ماهیت‌های ثابت» در پس مفاهیم را در ما برمی‌انگیزند (Hacker 2005). افسون زبان زمانی رخ می‌دهد که واژه از زمینه کاربردی‌اش جدا می‌شود و ما گمان می‌کنیم که هر واژه باید به چیزی واقعی یا ماهوی در جهان اشاره کند؛ در حالی که بسیاری از مفاهیم فقط در درون بازی‌های زبانی معنا پیدا می‌کنند و هیچ ماهیت مستقل و بیرون از آن ندارند.

در این چارچوب، بازی‌های زبانی نه تنها سازوکارهای تولید معنا هستند، بلکه ابزارهایی هستند که می‌توانند معنا را تثبیت یا دگرگون کنند. هنگامی که یک واژه در یک بازی زبانی خاص تثبیت می‌شود، به تدریج به یک «پدیده بدیهی» بدل می‌گردد؛ گویی هیچ امکان دیگری برای کاربرد آن وجود نداشته است. این همان نقطه‌ای است که نظریه ویتگنشتاین به‌طور مستقیم به مسئله «بدیهی‌انگاری مفاهیم» در پژوهش حاضر مرتبط می‌شود: مفاهیم در اثر تکرار کاربرد و تثبیت قواعد زبانی چنان طبیعی جلوه می‌کنند که امکان‌های دیگر معنایی آن‌ها ناپدید می‌شود. به تعبیر ندرلو (۱۳۹۲)، این ویژگی زبان - که معنا را در دل کاربردها متکثر و گاه متعارض می‌سازد - باعث می‌شود که زبان نه تنها وسیله بیان اندیشه، بلکه به‌عنوان عاملی فعال در شکل‌دهی به اندیشه عمل کند.

بنابراین، در این پژوهش نظریه بازی‌های زبانی به‌عنوان چارچوبی به کار گرفته می‌شود که نشان می‌دهد چگونه واژه‌ها و مفاهیم در زبان از طریق قواعد ضمنی و جمعی ساخته می‌شوند، چگونه در بستر بازی‌های زبانی به کار می‌افتند، و چگونه در اثر تداوم کاربرد و فاصله‌گرفتن از زمینه‌های نخستین‌شان دستخوش «استحاله» شده و گویشور را گرفتار «افسون زبان» می‌کنند. این نگاه، مبنای فلسفی پژوهش را شکل می‌دهد و در بخش تطبیقی، پایه پیوند آن با نظریه «بدیهی‌انگاری اجتماعی» زروباول را ایجاد می‌کند؛ زیرا همان‌طور که در ادامه نشان داده می‌شود، بسیاری از سازوکارهایی که در ویتگنشتاین در سطح زبان دیده می‌شوند - مانند نام‌گذاری، مقوله‌بندی و نشان‌داری و بی‌نشانی - در زروباول در سطح اجتماعی و شناختی عمل می‌کنند و به همین دلیل، دو نظریه در توضیح فرایند «طبیعی‌سازی مفاهیم» به‌طور چشم‌گیری به یکدیگر نزدیک هستند.

۱-۲- بدیهی‌انگاری اجتماعی-شناختی زروباول

اندیشه اویاتار زروباول در حوزه بدیهی‌انگاری اجتماعی-شناختی مفاهیم و سازوکارهای شناختی شکل‌دهنده آن بر این پیش‌فرض استوار است که جهان اجتماعی تنها زمانی برای انسان قابل فهم می‌شود که از خلال مجموعه‌ای از طرحواره‌ها، هنجارها، دسته‌بندی‌ها و ساختارهای شناختی سازمان یابد. زروباول در اثر خود با عنوان *بدیهی‌انگاری* (Taken for Granted) (2018/۱۴۰۱) و *مرزهای باریک* (The Fine Line) (1991) نشان می‌دهد که ذهن انسان برای فهم جهان به طور مداوم دست به مرزبندی، مقوله‌بندی و نام‌گذاری می‌زند. زروباول به عنوان جامعه‌شناس شناختی معتقد است که این فرایندها نه صرفاً شناختی، بلکه عمیقاً اجتماعی بوده و در دل فرهنگ، تاریخ و ساختارهای قدرت شکل می‌گیرند (۱۴۰۱، ص. ۱۸). از نظر او، هر جامعه مجموعه‌ای از تقسیم‌بندی‌ها را تولید می‌کند. از جمله دوگانه‌هایی مانند زن/مرد، خودی/دیگری، ما/آن‌ها، پاک/ناپاک، مقدس/نامقدس. که این تقسیم‌بندی‌ها، چارچوب ادراکی افراد جامعه را شکل داده و تعیین می‌کنند چه چیزهایی «قابل مشاهده»، «قابل تصور» یا «قابل گفتن» هستند و چه چیزهایی نیستند.

در همین راستا، می‌توان مفهوم مرکزی در اندیشه زروباول را «بدیهی‌انگاری» دانست. بدیهی‌انگاری وضعیتی است که طی آن، سازوکارهای تولید معنا و مرزبندی اجتماعی چنان تثبیت می‌شوند که افراد دیگر قادر به دیدن تاریخی‌بودن یا ابداعی‌بودن مفاهیم و واژگان نیستند. در نتیجه، مقوله‌بندی‌های اجتماعی و مفاهیم فرهنگی نه به صورت برساخته‌هایی تاریخی، بلکه به عنوان «واقعیت‌های طبیعی» تجربه می‌شوند. زروباول نشان می‌دهد که ذهن انسان تنها از طریق برجسته‌سازی برخی وجوه واقعیت و نامرئی‌کردن سایر وجوه کار می‌کند؛ و این فرآیندهای نشان‌داری و بی‌نشانی، ریشه در ساختارهای اجتماعی و نظام‌های دانایی جمعی دارند (زروباول ۱۴۰۱، صص ۴۶-۴۳). به بیان دیگر، جامعه با نام‌گذاری، مرزبندی و مقوله‌بندی، «چشم‌انداز ادراکی» افراد را می‌سازد و سپس همین چشم‌انداز ادراکی آن قدر طبیعی جلوه می‌کند که خود این فرایندها از دید افراد پنهان می‌مانند. زروباول این پدیده را «قدرت امر بی‌نشان» می‌نامد، قدرت ساختارهایی که دیده نمی‌شوند، اما دائماً ما را وادار می‌کنند جهان را از چارچوب‌های خاصی ببینیم، بفهمیم و درباره‌اش سخن بگوییم.

۲-۲- پیوندهای نظری عمیق میان زروباول و ویتگنشتاین

هرچند ویتگنشتاین و زروباول از سنت‌های فکری متفاوتی می‌آیند. یکی فیلسوف زبان و دیگری جامعه‌شناس شناختی. اما میان دیدگاه آن‌ها هم‌پوشانی‌های بنیادینی وجود دارد که آنها را برای تحلیل مسئله اصلی پژوهش حاضر مکمل هم می‌سازد. از نظر هر دوی این اندیشمندان زبان کاربردی و زمینه‌مند است. در این راستا، ویتگنشتاین دوم معنا را محصول کاربرد در بستر بازی‌های زبانی می‌داند و زروباول آن را حاصل سازمان‌دهی اجتماعی ادراک در قالب طرحواره‌های شناختی-فرهنگی تصور می‌کند. هر دو معتقدند که معنا و فهم مستقل از بستر ممکن نیست و بافت زندگی، فرهنگ و قواعد عملی و کاربردی سازنده معنا هستند از همین رو هر دو معتقدند که معنای ثابت، جوهری و فراتاریخی وجود ندارد. بنابراین بازی‌های زبانی و طرحواره‌های شناختی-اجتماعی هر دو نوعی چارچوب‌سازی برای فهم هستند.

از سوی دیگر، مفهوم ویتگنشتاین از افسون زبان، تقریبی مفهومی با بدیهی‌انگاری زورباول دارد. ویتگنشتاین معتقد است که زبان آدمی را افسون می‌کند؛ ساختارهای نحوی و شکل ظاهری واژه‌ها باعث می‌شود که ما ذاتی برای مفاهیم تصور کنیم و همین امر موجب افسون زبان می‌شود. در همین راستا، زورباول معتقد است که دسته‌بندی‌ها و تقسیم‌بندی‌های موجود در ساختارهای صرفی و نحوی و معنایی زبان چنان طبیعی و بدیهی جلوه می‌کنند که ساختگی بودنشان هرگز به چشم نمی‌آید و همین باعث می‌شود که گویشوران زبان آنها را اموری مفروض و طبیعی در نظر بگیرند.

در واقع ویتگنشتاین و زورباول هر دو یک پدیده واحد را از مناظر مختلف بررسی می‌کنند. جایی که ویتگنشتاین افسون زبان را محصول پنهان شدن قواعد بازی می‌داند زورباول بدیهی‌انگاری مستتر در مفاهیم زبان را حاصل پنهان ماندن قواعد اجتماعی و ساختارهای قدرت از طریق بی‌نشان کردن تلقی می‌کند.

۲- پیشینه پژوهش

در پیشینه پژوهش‌های خارجی بازخوانی فلسفه متأخر ویتگنشتاین با تأکید بر نقش بازی‌های زبانی در شکل‌دهی به ادراک و واقعیت اجتماعی بسیار مورد توجه بوده است. برای مثال، مقاله «واکاوی پیچیدگی مفهوم بازی‌های زبانی لودویگ ویتگنشتاین» (Unraveling the Complexity of Ludwig Wittgenstein's Concept of Language Games) نوشته ایلدارونا (Ildarovna 2024) با رویکردی تبیینی نشان می‌دهد که چگونه نظریه بازی‌های زبانی، فهم سنتی از زبان به مثابه ابزار بازنمایی را به نفع فهمی کارکردی، زمینه‌مند و عمل‌محور کنار می‌زند و بر نقش بازی‌های زبانی در شکل‌دادن به ادراک، تعامل و حتی تجربه واقعیت تأکید می‌کند. در همین راستا، باریدسی و همکاران (Baridisi & et al. 2021) در مقاله‌ای با عنوان «مفهوم ویتگنشتاین از بازی زبانی: ارزیابی انتقادی» (Ludwig Wittgenstein on Language Games: A Critical Appraisal) با رویکردی کیفی و توصیفی و از طریق تحلیل متون، ماهیت و ویژگی‌های زبان را در نسبت با کاربرد آن بررسی می‌کنند و نشان می‌دهند که نظریه بازی‌های زبانی ویتگنشتاین چگونه معنا را تابع کاربرد واقعی زبان در زندگی می‌داند. همچنین ظاهری و سوگندی (2020) در مقاله خود با عنوان «بازی‌های زبانی ویتگنشتاین» (Wittgenstein's Concept of Language Games) نشان می‌دهند که زبان نه نظامی برای بازنمایی واقعیت، بلکه مجموعه‌ای از ابزارها برای انجام انواع کنش‌های اجتماعی است؛ به همین دلیل است که ویتگنشتاین معتقد است که معنای یک واژه کاربرد آن در زبان است. همچنین سالیوان (Sullivan 2000) در مقاله‌ای با عنوان «ویتگنشتاین و برساخت‌گرایی اجتماعی: روش‌های بوطیقای اجتماعی؟ یا گره‌های اندیشه ما؟» (Wittgenstein and social constructionism: "Methods of social poetics" or "Knots in our thinking") نشان می‌دهد که چگونه خوانش ویتگنشتاین الهام‌بخش چارچوب‌هایی در روان‌شناسی و علوم اجتماعی شده است که بر «ساخت اجتماعی واقعیت» و ضرورت بازاندیشی در بداعت مفاهیم تکیه دارند.

همچنین کانکی (Konecki 2021) در مقاله‌ای با عنوان «تمایزها و امور بینابینی» (Distinctions and Something Between) با بررسی روش‌شناسی جامعه‌شناسی شناختی زورباول و تحلیل او از تمایزها و قدرت امور بدیهی نشان می‌دهد که چگونه چارچوب او برای مطالعه مرزبندی‌های هویتی، نمادین و زبانی در بافت‌های مختلف قابل تعمیم است و تأکید می‌کند که چگونه کار او حلقه واسطی میان زبان، دسته‌بندی‌های اجتماعی و ساختارهای شناختی مشترک در یک جمع است. پرز (Perez 2019) در کتابی با

عنوان زنان نامرئی: سوگیری داده در جهان طراحی‌شده برای مردان (Invisible women: Data bias in a world designed for men) از طریق مفاهیمی مانند نشان‌داری/بی‌نشانی، هژمونی معرفتی و بدیهی‌انگاری و مقوله‌بندی در حوزه زبان نشان می‌دهد که چگونه نامرئی بودن زنانگی در داده‌ها، باعث کاهش امنیت، بهره‌وری، سلامت و مشارکت اجتماعی زنان می‌شود و نتیجه این نامرئی‌شدگی در جهانی که عمدتاً برپایه بدن و تجربه و الگوی مردانه شکل گرفته موجب شده است که آنچه برای مردها استاندارد است برای زنها غالباً نامناسب، ناعادلانه و حتی خطرناک باشد. این کار در راستای نظر زروباول درباره این موضوع است که «امر عادی و نامشهود» چگونه می‌تواند برای تحلیل قدرت، هنجارها و سازوکارهای سلطه در جهان معاصر به کار گرفته شود. همچنین برکس و همکاران (Brekhus & et al. 2010) در مقاله‌ای با عنوان «سهام جامعه‌شناسی شناختی در مطالعات جامعه‌شناختی نژاد» (On the Contributions of Cognitive Sociology to the Sociological Study of Race) نقش و ظرفیت‌های جامعه‌شناسی شناختی به‌ویژه در دستگاه نظری اویاتار زروباول-را در مطالعه جامعه‌شناسی «نژاد» واکاوی می‌کند. نویسندگان استدلال می‌کنند که رویکردهای سنتی جامعه‌شناسی عمدتاً نژاد را به‌عنوان یک هویت نشان‌دار بررسی کرده‌اند (برای مثال، سیاه‌بودن، لاتین‌بودن، آسیایی‌بودن)، درحالی‌که «سفیدبودن» اغلب بی‌نشان و بدیهی فرض شده است. مقاله نشان می‌دهد که چگونه استفاده از ابزارهای جامعه‌شناسی شناختی-از جمله مرزبندی شناختی (cognitive boundary-making)، نشان‌داری/بی‌نشانی، بدیهی‌انگاری (taken-for-grantedness) و الگوهای توجه و بی‌توجهی-می‌تواند فهم تازه‌ای از برساخت اجتماعی نژاد ارائه دهد. همچنین برکس (۱۹۹۸) در مقاله دیگری با عنوان «جامعه‌شناسی امر بی‌نشان: بازجهت‌دهی کانون توجه ما» (A Sociology of the Unmarked: Redirecting Our Focus) پیشنهاد می‌کند که جامعه‌شناسی باید بجای تمرکز بر مطالعه صرف گروه‌های نشان‌دار، به بررسی ساختارهای شناختی‌ای بپردازد که تعیین می‌کنند چه چیزی اساساً «دیگری» تلقی شود. این جابه‌جایی نظری، بنیانی برای نوعی «جامعه‌شناسی فهم‌ناپذیری» فراهم می‌کند که در آن، امر مسلط قابل رؤیت می‌شود و فرایندهای طبیعی‌سازی، افسون‌زدایی و نقد شناختی ممکن می‌شود. همچنین مولانی (Mullaney 1999) در مقاله خود با عنوان «به حساب آوردن: وزن‌گذاری ذهنی و انتساب هویت» (Making It 'Count': Mental Weighing and Identity Attribution) نشان می‌دهد که افراد در تعاملات روزمره از طریق فرایند «وزن‌گذاری ذهنی» تعیین می‌کنند کدام ویژگی‌های هویتی مهم و کدام بی‌اهمیت‌اند. این وزن‌گذاری اغلب موجب «نشان‌دار شدن» گروه‌هایی می‌شود که از هنجار فرهنگی فاصله دارند و در مقابل، ویژگی‌های گروه‌های مسلط «بی‌نشان» و بدیهی پنداشته می‌شود. یافته‌های مولانی با رویکرد شناختی-نشانه‌شناختی زروباول کاملاً هم‌راستا است، زیرا هر دو نشان می‌دهند که سلطه نمادین از مسیر بی‌نشان‌سازی امر غالب و نشان‌دار کردن امر حاشیه‌ای عمل می‌کند. تانن (Tannen 1993) نیز در مقاله «زنان نشان‌دار و مردان بی‌نشان» (Marked Women, Unmarked Men) نشان می‌دهد که نشان‌داری زنان فقط امری زبانی نیست بلکه ریشه در هنجارهای اجتماعی، نابرابری‌های ساختاری و فرایندهای دیگری‌سازی زنان دارد، همان فرایندی که بعدها در نظریه شناختی - نشانه‌شناختی زروباول نیز برجسته شد.

اما حلقه مفقوده در این میان، پیوند میان نظرات جدید درباره بدیهی‌انگاری اجتماعی و بداعت در زبان و مفاهیم فلسفی مرتبط مانند بازی‌های زبانی در آراء کسانی چون ویتگنشتاین است، آنچه پژوهش حاضر برآن است تا در راستای آن گامی بردارد. همچنین خوانش مفاهیم و اندیشه‌های فیلسوفان از منظر یافته‌های جدید علوم شناختی و مطالعات ذهن می‌تواند فتح بابی باشد به بازخوانی

و بازفهم دستگاه نظری فلاسفه با توجه به دستاوردهای جدید در حوزه ماهیت مغز/ذهن که مجدداً این پژوهش تلاش دارد تا به این هدف نزدیک شود.

در پیشینه پژوهشی داخل پژوهش‌های نسبتاً غنی و پرباری در حوزه نظریه بازی‌های زبانی و فلسفه زبان ویتگنشتاین انجام گرفته است که از جمله آنها می‌توان به مقاله «نظریه بازی‌های زبانی ویتگنشتاین: یک نظرگاه فلسفی پست‌مدرن درباره زبان» (ندرلو، ۱۳۹۰) اشاره کرد. نویسنده در این مقاله تلاش کرده است تا گذار ویتگنشتاین از نظریه تصویری زبان به نظریه بازی‌های زبانی را در قالب چرخشی به سوی نوعی نگاه پست‌مدرن به زبان صورت‌بندی کند و نشان دهد که چگونه کثرت کاربردها و زمینه‌ها، ثبات و شفافیت معنا را به چالش می‌کشد. همچنین مقاله «نقد و بررسی نظریه بازی‌های زبانی لودویگ ویتگنشتاین» (عسگری یزدی، ۱۳۹۲) با رویکردی تحلیلی-انتقادی، ضمن تبیین ارکان اصلی نظریه بازی‌های زبانی، به نقد پیامدهای آن برای فهم حقیقت و عقلانیت می‌پردازد و تلاش می‌کند نسبت میان این نظریه و پرسش از عینیت یا نسبیت معنا را روشن‌تر کند. در سال‌های اخیر نیز پژوهش‌هایی با رویکرد میان‌رشته‌ای، مانند مقاله «تبیین نظریه بازی‌های زبانی ویتگنشتاین و دلالت‌های روش‌شناختی آن در مطالعات تربیتی» (نصرتی هشی و همکاران، ۱۴۰۱)، کوشیده‌اند پیامدهای روش‌شناختی این نظریه را برای حوزه‌هایی چون تعلیم و تربیت و زبان‌شناسی اجتماعی استخراج کنند و نشان دهند که تأکید ویتگنشتاین بر کاربرد، زمینه و قواعد زبانی چگونه می‌تواند فهم ما از پژوهش تربیتی و مرزهای معرفتی آن را دگرگون سازد. همچنین پایان‌نامه‌ها و مقالات دیگری در حوزه فلسفه تعلیم و تربیت، فلسفه دین و مطالعات فرهنگی با بهره‌گیری از مفاهیمی چون «بازی زبانی»، «شیوه زندگی» و «نسبیت کاربردی معنا»، تلاش کرده‌اند خوانش ویتگنشتاینی از زبان را در زمینه مسائل بومی - از جمله آموزش، هویت دینی و گفتمان فرهنگی - به‌کار گیرند.

در پیشینه پژوهشی داخل، پرداخت مستقیم و نظام‌مند به اندیشه‌های اویاتار زررباول و جامعه‌شناسی شناختی او بسیار محدود است و بیش‌تر ارجاعات به صورت پراکنده و در قالب اشاره به مفاهیمی مانند «بدیهی‌انگاری»، «تقسیم‌بندی اجتماعی جهان» یا «مرزبندی نمادین» در چارچوب بحث‌های عمومی‌تر درباره ساخت اجتماعی واقعیت دیده می‌شود. این در حالی است که در ادبیات انگلیسی، موج تازه‌ای از پژوهش‌ها، نقدها و دوره‌های آموزشی دانشگاهی، دستگاه فکری زررباول را به‌عنوان چارچوبی منسجم برای تحلیل رابطه میان زبان، دسته‌بندی‌های اجتماعی و شناخت جمعی به رسمیت شناخته‌اند. برآیند این پیشینه آن است که، از یک‌سو، در پژوهش‌های خارج، بدیهی‌انگاری اجتماعی و جامعه‌شناسی شناختی زررباول به‌طور روزافزون در حال برجسته‌شدن است، و از سوی دیگر، در ادبیات فارسی، بخش عمده تلاش‌ها بر معرفی و تحلیل نظریه بازی‌های زبانی متمرکز بوده و جای یک مطالعه منسجم که به‌طور خاص، افسون زبان در ویتگنشتاین و بدیهی‌انگاری اجتماعی در زررباول را در کنار هم قرار دهد و آن‌ها را در بستر نمونه‌های زبانی فارسی به محک آزمون بزند، خالی است. همین‌کلاً، جایگاه و ضرورت پژوهش حاضر را در ادامه این جریان نظری توجیه می‌کند.

۳- روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با هدف تحلیل، بازخوانی و تطبیق دیدگاه‌های ویتگنشتاین درباره نقش بازی‌های زبانی در افسون زبان و دیدگاه اویاتار زررباول درباره بدیهی‌انگاری اجتماعی و طرواره‌های شناختی از روش توصیفی - تحلیلی بهره گرفته است و با توجه به

مفاهیم مستخرج از این دو دستگاه نظری در گام بعدی جهت عملی‌سازی و عینی‌کردن تحلیل مفاهیم این دو دستگاه نظری نمونه‌هایی از زبان فارسی را با کمک تحلیل محتوای کیفی مورد بررسی قرار می‌دهد. در واقع، بر اساس یافته‌های نظری دو اندیشمند، برخی از تعابیر روزمره و واژه‌ها با این هدف بررسی شده‌اند که چگونه بازی‌های زبانی و طرحواره‌های فرهنگی-شناختی در زبان فارسی موجب استحاله فهم گویشوران در برخی از زمینه‌های کاربردشناختی زبان فارسی شده‌اند و این موضوع می‌تواند چه پیامدهایی را در عرصه کنش و عمل به همراه داشته باشد.

۴- تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این قسمت برای نشان دادن ابعاد ملموس آنچه در بخش بیان مسئله و چارچوب نظری آمد و نیز نحوه کاربرد بخش نظری به تحلیل نمونه‌هایی از زبان فارسی می‌پردازیم. زبان فارسی همانند همه زبان‌ها، حامل مجموعه‌ای از پیش‌فرض‌های اجتماعی- فرهنگی از جمله جنسیتی، دینی، قومیتی و غیره است که در قالب ساخت‌های زبانی، نام‌گذاری‌ها و مقوله‌بندی‌ها و سیاست‌های نشان‌داری و بی‌نشانی تثبیت شده‌اند. این ساخت‌ها نه به دلیل انطباق با واقعیت جهان بیرون، بلکه محصول بازی‌های زبانی تثبیت‌شده به معنای ویتگنشتاینی و طرحواره‌های شناختی-اجتماعی بدیهی‌انگاری‌شده به معنای زرابولی آن هستند. در ادامه نمونه‌هایی از زبان فارسی بررسی می‌شود تا نشان دهیم که چگونه مفاهیم در اثر تکرار کاربرد، طبیعی و بدیهی جلوه کرده و فهم ما از جهان اجتماعی را دچار افسون زبانی می‌کنند.

یکی از نمونه‌های گویا برای پیوند زدن چارچوب فلسفی- زبانی ویتگنشتاین و شناختی- زبانی زرابول به هم با تکیه بر نمونه‌های موجود در زبان فارسی، دوگانه فرد لهجه‌دار و بی‌لهجه در زبان فارسی است. آنچه پژوهش‌ها در حوزه‌های مختلف زبان‌شناسی نشان می‌دهند آن است که اساساً هیچ گویشوری بی‌لهجه نیست که در ادبیات مرتبط با این موضوع به این ادعا افسانه بی‌لهجه‌گی (Lippi-Green 1997) می‌گویند. در واقع، یک لهجه خاص به دلایل تاریخی، سیاسی و رسانه‌ای به عنوان لهجه معیار تثبیت می‌شود، مانند آنچه درباره فارسی معیار تهرانی در ایران شاهدش هستیم. سپس این لهجه خاص، در قالب امری بی‌نشانی به صورت طبیعی و بدیهی درمی‌آید به نحوی که سایر لهجه‌ها با توجه به انحرافی که از این معیار ساختگی و بدیهی دارند تعریف می‌شوند. به بیان دیگر بی‌لهجه بودن نه پدیده‌ای طبیعی بلکه برساخته ایدئولوژیک است که برای تثبیت روابط قدرت، بازتولید نابرابری و مشروعیت‌بخشی به سلطه گروه غالب به کار می‌رود. لهجه فارسی استاندارد همان لهجه طبیعی، درست و بی‌نشانی است و فارسی لهجه‌دار خطابدار، غیررسمی و نامعتبر است. اما واقعیت این است که هیچ‌کس بی‌لهجه نیست، و بی‌لهجه بودن در عمل همان هنجارهای گروه معیار و بی‌نشانی فرهنگی و قدرتمندی هستند که به عنوان لهجه مفروض و طبیعی اجتماعی جا زده می‌شوند. پس گزاره «فلانی لهجه دارد» در گفتار روزمره هرچند به ظاهر گزاره‌ای توصیفی است اما در واقع حامل سلسله‌مراتبی پنهان است که بار ارزشی دارد. این همان جایی است که نظریه زرابول درباره بدیهی‌انگاری برخی مفاهیم را می‌توان به کار گرفت؛ لهجه معیار امری بی‌نشانی، بدیهی و طبیعی و سایر لهجه‌ها نشان‌دار، حاشیه‌ای و واجد انحراف از معیار هستند. زبان در اینجا ابزار مقوله‌بندی است؛ جهان فارسی‌زبان به دو دسته تقسیم می‌شود، کسانی که لهجه دارند (کردی، ترکی، بلوچی و غیره) و کسانی که به ظاهر بی‌لهجه‌اند. از سوی دیگر، در سطح بازی زبانی از منظر ویتگنشتاین، وقتی گفته می‌شود «فلانی لهجه دارد» عملاً او را از مرکز نامرئی (فارسی معیار تهرانی) به حاشیه نشان‌دار حاشیه‌ای می‌رانیم. این تقسیم‌بندی نشان می‌دهد که چگونه یک بازی زبانی خاص

(بازی رسانه‌ای و رسمی زبان) قواعد خود را به عنوان معیار بر سایر بازی‌ها تحمیل می‌کند. مجدداً از منظر زروباول نیز ما با یک طرحواره شناختی مواجه هستیم که جهان زبانی را در قالب «مرکز/حاشیه» و «معیار/غیرمعیار» سازمان می‌دهد. مرکز دیده نمی‌شود، طبیعی و بی‌لهجه است و حاشیه نشان‌دار می‌شود و لهجه‌دار و غیرطبیعی بازنماینده می‌شود. در نتیجه «بی‌لهجه» بودن نه یک واقعیت عینی بلکه نتیجه بدیهی‌سازی یک لهجه خاص به عنوان معیار و حاصل بازی‌های زبانی است که قدرت را در خود پنهان می‌کنند. این مثال نمونه خوبی است که نشان می‌دهد چگونه افسون زبان و بدیهی‌انگاری اجتماعی در تولید سلسله‌مراتب نمادین قدرت عمل می‌کنند.

نمونه دیگر، عبارت «سرپرست خانواده» در گفتار اداری، حقوقی و روزمره فارسی‌زبانان است که عملاً مترادف «مرد خانواده» است. مرد در این جایگاه بی‌نشان، بدیهی و طبیعی است اما وقتی زنی در این جایگاه قرار می‌گیرد نشان‌دار شده و برای اشاره به او از تعبیر «زن سرپرست خانواده» استفاده می‌شود. زروباول این وضع را نامتقارنی شناختی (cognitive asymmetry) می‌نامد، وضعیتی که در آن در دوگانه‌های زبانی یکی در کاربردهای زبانی مفقود می‌شود و به اصطلاح درباره آن با شکاف واژگانی مواجهیم؛ به بیان روشن‌تر ما «زن سرپرست خانواده» داریم ولی «مرد زن‌پرست خانواده» نداریم.

در بازی زبانی در فارسی، سرپرست با مجموعه‌ای از افعال، صفات و معانی همراه است: «خرج خانواده را می‌دهد»، «تصمیم می‌گیرد»، «مسئولیت دارد» و «نان‌آور است». این مجموعه کاربردها مفهومی را می‌سازد که در آن سرپرست خانواده با مردن بودن در یک خانواده قرار می‌گیرد و واجد شباهت خانوادگی با آن می‌شود. از دید ویتگنشتاین، در اینجا ما نه با یک مفهوم انتزاعی بلکه با شبکه‌ای از کاربردها و پیوندهای زبانی مواجهیم که به تدریج بر طبق بازی‌های زبانی خاصی این معنا تثبیت می‌شود.

طبق نظر زروباول این وضعیت را می‌توان در چارچوب مقوله‌بندی‌های هویتی و نقش‌های جنسیتی در جامعه تحلیل کرد: مرد به نوع بی‌نشان «سرپرست‌بودگی» و زن به عنوان جفت نشان‌دار آن محسوب می‌شود. اصطلاح «زن سرپرست خانواده» خود گواه این است که طرحواره شناختی غالب، سرپرستی مردانه را بدیهی انگاشته است. در اینجا نیز بدیهی‌انگاری اجتماعی باعث می‌شود ساختاری تاریخی-فرهنگی به صورت یک نظم طبیعی و بدیهی تجربه شود. همین تحلیل‌ها را نیز می‌توان برای وزیر و وزیر زن، پرستار و پرستار مرد، مطالعات اجتماعی و مطالعات اجتماعی زنان، فوتبال و فوتبال زنان، شاغل و زن شاغل به کار برد، جفت‌هایی که در آنها گروه مسلط بی‌نشان شده و فقط گروه‌های حاشیه‌ای موضوع نام‌گذاری قرار می‌گیرند.

در واقع، این شکاف‌های واژگانی و بی‌نشانی یک مقوله و بدیهی و طبیعی‌انگاری آن حاصل سیاست بهنجاری و هژمونی شناختی در گفتمان‌های مختلف است. برای مثال، اینکه ما رشته‌ای به نام مطالعات مردان نداریم، ربط مستقیم به بازی زبانی در گفتمان دانشگاه دارد، بازی زبانی در دانشگاه طوری شکل گرفته است که زن موضوع خاص، نشان‌دار و مطالعه‌پذیر است نه مرد. در واقع رشته «مطالعات زنان» خود بخشی از بازی زبانی آکادمیک است که طبق آن «زنانگی» مسئله‌مند و شایسته مطالعه می‌شود نه «مردانگی» و این همان جایی است که گفته می‌شود بازی‌های زبانی گویشوران زبان را افسون می‌کند. به بیان دیگر ساختار نام‌گذاری رشته‌ها، واقعیت اجتماعی را می‌سازد نه اینکه فقط واقعیت بیرون را توصیف کند.

البته افسون زبان فقط به ضرر گروه‌های حاشیه‌ای نیست بلکه گروه‌های غالب نیز می‌توانند از این افسون که نتیجه بدیهی‌انگاری و بازی‌های زبانی است متضرر شوند. برای مثال، نبود رشته‌ای با عنوان «مطالعات مردان» اگرچه موجب می‌شود که مردانگی پدیده‌ای طبیعی و بدیهی در نظر گرفته شود که نیاز به مطالعه ندارد ولی این امر خود می‌تواند باعث شود که اهمیت معضلات مردها در دانشگاه‌ها دست‌کم گرفته شوند و در نتیجه مسائلی مانند حقوق، فشارهای اجتماعی، و تبعیض‌های جنسیتی که بر آنها رواداشته می‌شود نادیده گرفته شوند. این مسئله را در دوگانه شاغل/زن شاغل نیز می‌توان شاهد بود؛ جایی که مرد بودن با شاغل بودن در یک مقوله و خانواده قرار می‌گیرد و اینگونه تصور می‌شود که شاغل بودن یک مرد امری طبیعی و بدیهی است و اگر مردی شغل نداشته باشد گویا طبق مفروضات جامعه خود عمل نکرده است و مورد انگ‌زنی واقع می‌شود درحالی‌که این موضوع برای زنان مطرح نیست. همین مسئله را می‌توان درباره مفاهیم اخلاقی جنسیت‌زده‌ای مانند حیا، نجابت، غیرت و غیره نیز در نظر گرفت، آنچه پیامدهای اجتماعی و روانی گاه سنگینی بر جامعه تحمیل می‌کند و نقش‌های جنسیتی‌ای از طریق همین بازی‌های زبانی و بدیهی‌انگاری‌های زبانی به زنان و مردان تحمیل می‌شود.

تحلیل نمونه‌های فوق نشان می‌دهد که زبان فارسی عرصه‌ای است که در آن بازی‌های زبانی و طرحواره‌های شناختی-اجتماعی به‌طور هم‌زمان عمل می‌کنند. از یک سو، مطابق نظریه بازی‌های زبانی ویتگنشتاین، معنا در کاربرد تثبیت می‌شود و واژه‌ها در شبکه‌ای از روابط و قواعد غیرصریح معنا می‌یابند؛ از سوی دیگر، مطابق جامعه‌شناسی شناخت زرباول، همین کاربردها در دل فرایندهای نام‌گذاری، مرزبندی و مقوله‌بندی و نشان‌داری و بی‌نشانی، به تدریج «طبیعی» و «بدیهی» جلوه می‌کنند. به این ترتیب، مفاهیمی که در سطح صوری می‌توانستند خنثی باشند- مانند «پرستار»، «سرپرست»، «وزیر»، «لهجه»- در عمل به مفاهیم جنسیت‌زده، غیرخنثی و سلسله‌مراتب‌ساز تبدیل می‌شوند.

این فرایند همان چیزی است که می‌توان آن را «استحاله مفهومی» نامید؛ یعنی دگرگونی آرام و نامرئی معنا در مسیر کاربردهای تاریخی و اجتماعی، به‌گونه‌ای که در نهایت، مفاهیم ساختاری طبیعی، بدیهی و حتی ضروری به خود می‌گیرند. چارچوب نظری تلفیقی ویتگنشتاین-زرباول امکان آن را فراهم می‌آورد که این استحاله مفهومی را نه صرفاً به خطاهای فردی فهم، بلکه به سازوکارهای ساختاری زبانی و اجتماعی نسبت دهیم و نشان دهیم که رهایی از افسون زبان و بدیهی‌سازی مفاهیم، تنها از طریق آشکار کردن همین سازوکارها ممکن است.

افسون زبان و منطق عمل بداهت‌های اجتماعی

بر اساس تحلیل ارائه‌شده در این مقاله، افسون زبان را نمی‌توان صرفاً به‌عنوان خطای ادراکی یا سوءتفاهمی فلسفی توضیح داد؛ بلکه باید آن را سازوکاری دانست که در آن زبان، هم‌زمان با تسهیل فهم، حدود آن را نیز تعیین می‌کند. زبان نه فقط آنچه را می‌توان گفت سامان می‌دهد، بلکه آنچه را می‌توان دید، تصور کرد و مسئله‌مند ساخت نیز پیشاپیش مشخص می‌کند. افسون زبان دقیقاً در همین دوگانگی نهفته است: زبان شرط امکان فهم است، اما همین شرط امکان، به شرط محدودیت بدل می‌شود.

در چارچوب این مقاله، افسون زبان زمانی به اوج خود می‌رسد که فرآیندهای زبانی تولید معنا از دید پنهان می‌شوند. نام‌گذاری، مقوله‌بندی و نشان‌داری، که در اصل ابزارهایی برای نظم‌بخشی به تجربه‌اند، به تدریج چنان طبیعی جلوه می‌کنند که گویشور دیگر

آن‌ها را به‌مثابه شیوه‌های خاص دیدن جهان تشخیص نمی‌دهد، بلکه عین خود جهان تلقی می‌کند. در این وضعیت، زبان نه بازنمای واقعیت، بلکه جایگزین آن می‌شود.

نکته اساسی این است که سلطه زبانی در این معنا، الزاماً مبتنی بر تحمیل آشکار یا کنترل آگاهانه نیست. برعکس، هرچه این سلطه کمتر دیده شود، مؤثرتر عمل می‌کند. بداهت، شکل نرم و پنهان سلطه است. آنچه بدیهی تلقی می‌شود، از حوزه پرسش بیرون می‌افتد و به‌همین دلیل، به‌ندرت نیازمند توجیه یا دفاع تلقی می‌گردد. در نتیجه، زبان از طریق بدیهی‌سازی، نوعی امنیت مفهومی ایجاد می‌کند که در عین آرامش‌بخش بودن، امکان تخطی از نظم مستقر را کاهش می‌دهد.

تحلیل نمونه‌های زبانی در این مقاله نشان می‌دهد که نشان‌داری و بی‌نشانی تنها ویژگی‌های نحوی یا معنایی زبان نیستند، بلکه کارکردی عمیقاً اجتماعی دارند. مقوله‌های بی‌نشان نه تنها خود را از توضیح معاف می‌کنند، بلکه به معیار سنجش دیگر مقوله‌ها تبدیل می‌شوند. هر آنچه نشان‌دار است، ناگزیر باید توضیح داده شود، توجیه شود یا تفاوت خود را آشکار سازد. از این‌رو، زبان از طریق توزیع نابرابر نشان‌داری، واقعیت اجتماعی را به‌صورت سلسله‌مراتبی سامان می‌دهد، بی‌آنکه این سامان به‌مثابه یک تصمیم یا سیاست آشکار تلقی شود.

در این چارچوب، افسون زبان را می‌توان نوعی «کوری تنظیم‌شده» دانست؛ وضعیتی که در آن، گویشور نه به دلیل فقدان داده یا ناتوانی ذهنی، بلکه به دلیل تثبیت چارچوب‌های زبانی، بخشی از واقعیت اجتماعی را نمی‌بیند. این نادیدگی تصادفی نیست، بلکه نتیجه ساختارمند کاربردهای زبانی است. برخی تفاوت‌ها برجسته می‌شوند و برخی دیگر محو، و این برجسته‌سازی و محوشدگی، ادراک اجتماعی را هدایت می‌کند.

از منظر نویسنده، اهمیت پیوند نظری بازی‌های زبانی و بدیهی‌انگاری اجتماعی دقیقاً در همین جاست: هر دو نشان می‌دهند که معنا نه پیشینی است و نه صرفاً فردی، بلکه در شبکه‌ای از کاربردها، قواعد ضمنی و انتظارات جمعی شکل می‌گیرد. هنگامی که این شبکه تثبیت می‌شود، نه تنها معنای واژه‌ها، بلکه افق امکان پرسش نیز تثبیت می‌گردد. در چنین وضعیتی، پرسش از خود چارچوب زبانی، رفتاری ناپه‌نجمار تلقی می‌شود.

بر این اساس، می‌توان گفت افسون زبان پیش از آنکه مسئله‌ای نظری باشد، مسئله‌ای عملی است. گویشوران در زندگی روزمره، بدون آنکه آگاه باشند، در میدان‌هایی زبانی کنش می‌کنند که قواعد آن‌ها پیشاپیش تعیین شده است. این میدان‌ها تصمیم می‌گیرند چه چیزی «عادی»، چه چیزی «خاص» و چه چیزی «مسئله» تلقی شود. زبان از این طریق، نقش تنظیم‌کننده‌ای ایفا می‌کند که هم فهم را ممکن می‌سازد و هم آن را مهار می‌کند.

نکته قابل‌توجه این است که افسون زبان الزاماً به سود یک گروه خاص عمل نمی‌کند؛ بلکه می‌تواند حتی به زبان کسانی تمام شود که در ظاهر در موقعیت بی‌نشان قرار دارند. زیرا بی‌نشانی، در عین حال که امتیاز است، نوعی نامرئی‌شدگی نیز به همراه دارد. آنچه بی‌نشان است، کمتر دیده می‌شود و کمتر موضوع بازاندیشی قرار می‌گیرد. به این معنا، افسون زبان نه فقط سازوکاری برای طرد دیگری، بلکه گاهی مانعی برای خودفهمی نیز هست.

از منظر این مقاله، راه‌هایی از افسون زبان نه در شکستن قواعد زبان و نه در نفی کلی آن است. چنین تلاشی خود گرفتار افسون تازه‌ای می‌شود. آنچه ممکن است، ایجاد اختلالی موقت در بداهت‌هاست؛ وقفه‌ای که در آن، آنچه طبیعی می‌نمود، دوباره تاریخی، مشروط و قابل پرسش جلوه می‌کند. سازوکارهای برجسته‌سازی و پس‌زمینه‌سازی، دقیقاً در این نقطه اهمیت می‌یابند؛ نه به‌عنوان راه‌حلی نهایی، بلکه به‌مثابه ابزارهایی برای تعلیق موقت نظم بدیهی.

با این حال، باید تأکید کرد که هیچ‌یک از این سازوکارها رهایی کامل به ارمغان نمی‌آورند. زبان، حتی پس از افشا شدن، میل به بازتولید نظم تازه دارد. بداهت‌ها از میان نمی‌روند، بلکه جابه‌جا می‌شوند. از این‌رو، نقد افسون زبان نمی‌تواند پروژه‌ای یک‌باره باشد، بلکه فرآیندی مستمر از بازاندیشی است؛ فرآیندی که در آن، گویشور همواره باید نسبت خود با زبان را مسئله‌مند نگه دارد.

در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که افسون زبان نه به معنای فریب، بلکه به معنای فراموشی شرایط امکان معنا است. زبان زمانی مسلط می‌شود که تاریخ و کارکرد اجتماعی‌اش فراموش شود. این مقاله نشان می‌دهد که بازگرداندن این تاریخ و کارکرد به سطح آگاهی، نه پایان سلطه، بلکه آغاز مسئولیت نظری است: مسئولیتی برای دیدن، گفتن و اندیشیدن در برابر بداهت‌هایی که خود را پنهان کرده‌اند.

۵- نتیجه‌گیری

گفته شد که ویتگنشتاین معتقد است که واژه‌ها به خودی خود فاقد معنا هستند و در واقع، حامل کاربردهایی هستند که خود حاصل بافت‌های مختلف اجتماعی یا شیوه‌های زندگی‌اند، از این رو می‌توان گفت که مرزهای یک مفهوم نتیجه کاربردهای خاص است. از سوی دیگر، زررباول معتقد است که جهان را در قالب نام‌گذاری‌ها و مقوله‌سازی‌ها می‌توان فهم کرد، و این مرزها برساختی اجتماعی هستند. از نظر ویتگنشتاین مقوله‌بندی‌ها حاصل شباهت خانوادگی (family resemblance) است اما زررباول آن را نوعی دسته‌بندی هویتی- فرهنگی می‌داند که با مداخله نامرئی اما مؤثر قدرت پنهان در ساختارهای اجتماعی و فرهنگی انجام می‌شود. برای ویتگنشتاین نام‌گذاری آغاز یک بازی زبانی است و از نظر زررباول نام‌گذاری محصول قدرت یک طبقه اجتماعی است.

در واقع اگر بخواهیم نظر زبانی ویتگنشتاین متأخر و زررباول را با هم ترکیب کنیم می‌توان گفت که ساخت‌های زبانی و ساختارهای اجتماعی دو سطح مکمل از یک سازوکار واحدند که از طریق بدیهی‌انگاری در مفاهیم زبان موجب افسون ما می‌شود. به بیان دیگر، در سطح فلسفی زبان از طریق بازی‌های زبانی مفاهیم را می‌سازد و در سطح اجتماعی جامعه آنها را تثبیت و طبیعی‌سازی می‌کند و این همان چیزی است که ما آن را به عنوان افسون گویشور توسط زبان و مفاهیم آن می‌نامیم. به این ترتیب، نظریه بازی‌های زبانی ویتگنشتاین و نظریه بدیهی‌انگاری زررباول دو سطح از یک پدیده مشترک را توضیح می‌دهند: در سطح زبانی، قواعد کاربرد و شکل ظاهری زبان مفاهیم را افسون‌زده می‌کند؛ در سطح اجتماعی، طرحواره‌ها و مقوله‌بندی‌ها این مفاهیم را طبیعی و بدیهی جلوه می‌دهند.

ترکیب و پیوند نظریه بازی‌های زبانی ویتگنشتاین و بدیهی‌انگاری اجتماعی زررباول به ما این امکان را می‌دهد تا نشان دهیم که زبان چگونه سازوکار تولید و تثبیت نوعی هژمونی شناختی است؛ هژمونی‌ای که از طریق آن، برخی صورت‌های زندگی، بی‌نشان، پهنجار و بدیهی و برخی دیگر ناپهنجار و نشان‌دار می‌شوند. در دستگاه مفهومی زررباول، تمایز میان نشان‌داری و بی‌نشانی به ما کمک می‌کند تا قواعد و نحوه عملکرد بازی‌های زبانی را بهتر درک کنیم؛ طبق این بازی‌زبانی و قواعد نشان‌داری و بی‌نشانی در دل آن هویت‌ها، رویه‌ها و بدن‌هایی که از نظر فرهنگی بی‌نشان‌اند، نه تنها توصیف نشده باقی می‌مانند بلکه پیشاپیش به مثابه معیار تلقی می‌شوند و در برابر، آنچه نشان‌دار است همواره خاص، استثنایی و انحراف از معیار در نظر گرفته می‌شود. این ناهماهنگی نشانه‌شناختی و شکاف‌های واژگانی هنگامی به نامتقارنی شناختی و افسون زبانی منجر می‌شوند که گویشوران این تمایز را نه به

عنوان محصول یک نظم گفتمانی و بازی زبانی مستتر در آن در نظر بگیرند، بلکه آن را به عنوان بازنمایی واقعیت و جهان بیرون به شمار آورند.

همانطور که گفته شد، طبق دستگاه نظری ویتگنشتاین متأخر معنای واژه در کاربرد آن است، و واژه‌ها حامل ذات از پیش موجود نیستند بلکه در درون بازی‌های زبانی و در پیوند با صورت‌های زندگی معنا می‌یابند. بدین‌سان، هنگامی که واژه‌ها در شبکه‌ای پایدار از کاربست‌های اجتماعی مستقر می‌شوند، این شبکه توصیف جهان بیرون نیست بلکه محدوده ادراک ما از جهان بیرون را تعیین می‌کند و افسون زبان دقیقاً در اینجا رخ می‌دهد، جایی که بازی‌های زبانی و قواعد مستتر در آن ایجاد نامتقارنی‌های شناختی در گویشوران می‌کنند به نحوی که افرادبخشی از جهان اجتماعی را نمی‌بینند و به اصطلاح نسبت به بخشی از واقعیت‌های جهان دچار کوری شناختی می‌شوند و هژمونی شناختی الگوهای بی‌نشان که با قدرت اجتماعی در ارتباطاند تعیین محدوده فهم گویشوران را به دست می‌گیرند. در این وضعیت دیگری همیشه کسی است که نشان‌دار است، کسی که باید او را با صفات اضافه توصیف کرد، وزیر زن، زن شاغل، پرستار مرد و فرد لهجه‌دار. بدین‌ترتیب نشان‌داری به سازوکاری مرکزی در بازی‌های زبانی برای دیگری‌سازی و طرد نمادین بدل می‌شود.

شاید این پرسش پیش آید که برای مقابله با و رهایی از افسون زبان چه باید کرد. به نظر می‌رسد که از طریق دو سازوکار متقارن می‌توان هژمونی‌های شناختی را برهم‌زد و بر افسون بازی‌های زبانی غلبه کرد، این دو سازوکار عبارتند از برجسته‌سازی (foregrounding) و پس‌زمینه‌سازی (backgrounding). برجسته‌سازی در واقع همان نشان‌دار کردن امر بی‌نشان است؛ یعنی نام‌گذاری و آشکار کردن همان چیزی که تا پیش از این «طبیعی» و «بدیهی» می‌نمود: از «وزیر مرد» گرفته تا «مرد سرپرست خانواده» و «فوتبال مردان». این اقدام می‌تواند قواعد بازی را از حالت ضمنی به سطح تصریح آورد و افسون را بشکند. از سوی دیگر، پس‌زمینه‌سازی، یعنی بی‌نشان کردن امر نشان‌دار نیز می‌تواند ما را در غلبه به هژمونی‌های شناختی مستتر در بازی‌های زبانی کمک کند؛ برای مثال استفاده واژه «وزیر» برای اشاره به وزیر زن و مرد، یا واژه شاغل برای هر دو جنس. این دو استراتژی زبانی می‌تواند افق‌های جدیدی از امکان رهایی از افسون زبانی را به روی گویشوران بگشاید. نامتقارنی نشانه‌شناختی میان نشان‌داری و بی‌نشانی، در پیوند با بازی‌های زبانی ویتگنشتاینی، به نامتقارنی‌های شناختی و نهایتاً به هژمونی شناختی بدل می‌شود. هرگونه نقد مؤثر بر نظم اجتماعی مستقر، ناگزیر باید نقدی بر این هژمونی زبانی نیز باشد؛ نقدی که از طریق بازآرایی میدان‌های نشان‌داری و بی‌نشانی، امکان‌های تازه‌ای برای دیدن، گفتن و بودن فراهم می‌کند.

منابع

- زررباول، اویاتار (۱۴۰۱). *ذهن، زبان و سلطه اجتماعی پیش فرض‌ها*، ترجمه لیلا اردبیلی. تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- عسگری یزدی، علی (۱۳۹۲). «نقد و بررسی نظریه بازی‌های زبانی لودویگ ویتگنشتاین». *مجله فلسفه دین*، ۴(۱)، ۱۲۱-۱۳۶.
- فن، ک. ت. (۱۳۸۱). *مفهوم فلسفه نزد ویتگنشتاین*، ترجمه کامران قره‌گزی. تهران: نشر مرکز.
- ندرلو، بیت‌الله (۱۳۹۰). «نظریه بازی‌های زبانی ویتگنشتاین: یک نظرگاه پست‌مدرن درباره زبان غرب مدرن». *پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، فصلنامه مطالعات بنیادی*، ۱(۲)، ۸۷-۱۰۰.
- نصرتی هشی، کمال، احمدی هدایت، حمید و شیروانی شیری، علی (۱۴۰۱). «تبیین نظریه بازی‌های زبانی ویتگنشتاین و دلالت‌های روش‌شناختی آن در مطالعات تربیتی». *فصلنامه زبان‌شناسی اجتماعی*، ۶(۱)، ۶۷-۷۹.
- ویتگنشتاین، لودویگ (۱۳۷۸). *پژوهش‌های فلسفی*، ترجمه محمدعلی فولادوند. تهران: خوارزمی.
- Agetue, K. N. (2022). "Wittgenstein's concept of language game: A critical discourse. *Abraka Humanities Review*", 12(1), 106–114.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Anchor Books.
- Brekhus, Wayne H. (1998). "A Sociology of the Unmarked: Redirecting Our Focus." *Sociological Theory*, 16, 34-51.
- Brekhus, Wayne H., et al. (2010). "On the Contributions of Cognitive Sociology to the Sociological Study of Race." *Sociology Compass*, 4, 61-76.
- Frege, G. (1948). "sense and reference". *The philosophical Review*, 57(1), 230-209.
- Hacker, P. M. S. (2005). *Wittgenstein: Understanding and meaning*. Blackwell.
- Hacker, P. M. S. (2004). "Frege and the Early Wittgenstein". In P. M. S. Hacker, *Wittgenstein: Connections and Controversies*. New York: Oxford University Press UK.
- Heidegger, M. (1971). *Poetry, language, thought*. Harper & Row.
- Baridisi H. & Gwunireama, Ishmael & Ogan, Tamunosiki. (2021). Ludwig Wittgenstein on Language Games: A Critical Appraisal. 1. 18-21. 10.36758/jirses/v1n4.2021/2.
- Ildarovna, A. A. (2024). "Unraveling the complexity of Ludwig Wittgenstein's concept of language games". *Journal of New Century Innovations*, 53(1), 27–30

- Konecki, K. T. (2021). "Distinctions and Something Between: An Inspection of Eviatar Zerubavel's Concept Driven Sociology". *The Qualitative Report*, 26(4), 1150-1156.
- Lippi-Green, R.(1997). *English with an Accent: Language, Ideology, and Discrimination in the United States*. London: Routledge.
- Miall, David S., & Don Kuiken (1994). "Foregrounding, Defamiliarization, and Affect: Response to Literary Stories." *Poetics*, 22, 389-407.
- Mullaney, Jamie L.(1999). "Making It 'Count': Mental Weighing and Identity Attribution." *Symbolic Interaction*, 22, 269-83.
- Perez, C. C. (2019). *Invisible women: Data bias in a world designed for men*. Abrams Press.
- Russell, B. (1905). On denoting. *Mind*, 14(56), 479-493.
- Searle, J. (1969). *Speech acts*. Cambridge University Press.
- Shotter, J. (1993). *Cultural politics of everyday life*. University of Toronto Press.
- Sullivan, G.B. (2000). "Wittgenstein and social constructionism: "Methods of social poetics" or "Knots in our thinking"?" In Morss, J., Stephenson, N., & Van Rappard, H. (Eds.), *Theoretical issues in psychology. Proceedings of the International Society for Theoretical Psychology 1999 Conference*. Kluwer: Dordrecht.
- Tannen, D.(1993). "Marked Women, Unmarked Men." *The New York Times Magazine*, June 20, pp. 18, 52, 54.
- Van Peer, W.(1986). *Stylistics and Psychology: Investigations of Foregrounding*. London: Croom Helm.
- Wittgenstein, L. (1922). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Trans. C. K. Ogden. London: Routledge & Kegan Paul.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical investigations* (G. E. M. Anscombe, Trans.). Blackwell.
- Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical investigations*. Blackwell. 2nd edition.
- zaheri, B. S. & Soqandi, M. (2020). "Wittgenstein's Concept of Language Games". *Britain International of Linguistics Arts and Education (BIO LAE) Journal*, 2. 641-647.
- Zerubavel, E. (1981). *Hidden rhythms: Schedules and calendars in social life*. University of Chicago Press.
- Zerubavel, E. (1991). *The fine line: Making distinctions in everyday life*. University of Chicago Press.

Zerubavel, E. (2018). *Taken for granted: The remarkable power of the unremarkable*. Princeton University Press